

วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม

สนิท สัมภรการ

I

การพัฒนาสังคมนั้นเป็นกระบวนการที่กระทบถึงทั้งบุคคลและวัฒนธรรมในแต่ละสังคม เพราะการพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคลภายในสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้หมายความรวมถึงการสร้างสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาด้วย สิ่งใหม่ ๆ ในที่นี้รวมทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุอันได้แก่ พวกเครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ ๆ ภายใต้ระบบวิชาการสมัยใหม่ และแนวคิดหรือวิธีปฏิบัติหรือความประพฤติแบบใหม่ ๆ ด้วย สิ่งเหล่านี้เมื่อได้มีการยอมรับและใช้ปฏิบัติกันแพร่หลายแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดมีแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้น อาจนำไปสู่การก่อตั้งสถาบันใหม่ ๆ ขึ้นมา และในท้ายที่สุดก็อาจกลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ของสังคมขึ้นมาได้

การพัฒนาสังคมนั้น ถ้าเราพิจารณาแก่นตามความหมายอย่างกว้างแล้ว ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ (social relations) ที่มีอยู่ต่อกันภายในสังคมไม่ว่าความสัมพันธ์นั้นจะเป็นไปในแง่ของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือผลประโยชน์ส่วนตนด้านอื่นๆก็ตาม ฉะนั้น ถ้ามองในแง่นี้ก็จะเห็นภาพการพัฒนาสังคมว่า มีความหมายเท่ากับการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นสังคมมนุษย์ที่มีอยู่แพร่หลายมากในปัจจุบันนี้ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการเป็นจำนวนมากไม่น้อยมักจะมองเห็นว่าการพัฒนาสังคมนั้น ได้แก่การพัฒนาเฉพาะความสัมพันธ์ทางสังคมที่แยกตัวออกจากการพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาการเมืองการปกครอง ฉ้ามองในแง่นี้ เราจะพบว่า การพัฒนาสังคมนั้น เป็นการมุ่งพัฒนาเฉพาะในด้านการศึกษาและด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองดังกล่าวแล้ว

ไม่ว่าจะมองในมุมกว้างหรือมุมแคบก็ตาม การพัฒนาสังคมย่อมจะต้องมีจุดหมายปลายทาง หรือมีจุดประสงค์ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าหากจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แน่นอนแล้ว การพัฒนาก็ย่อมจะเป็นไปไม่ได้ เพราะเราย่อมไม่อาจจะเรียกการกระทำแบบสังเคราะห์ว่าเป็นการพัฒนาได้ แม้ว่าบางครั้งผลของการกระทำแบบนั้น จะก่อให้เกิดมีการพัฒนาในบางประการขึ้นก็ตาม แต่มันมักจะเป็นผลพลอยได้มากกว่าที่จะเป็นผลที่เกิดจากความตั้งใจหรือความมุ่งประสงค์ของเรา

ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการพัฒนาสังคมนั้น ไม่ได้อยู่ที่ตรงที่ว่าไม่มีหรือมี เพราะตามปกติแล้วเราจำเป็นต้องกำหนดจุดหมายของการพัฒนาไว้แต่ปัญหาอีกจะอยู่ที่ว่า จุดหมายที่วางไว้นั้นมันมีทางเป็นไปได้จริงหรือไม่ และแม้ว่ามันอาจเป็นไปได้จริงตามนั้นแล้วก็ตาม แต่การส่งผลได้เป็นไปตามที่เราคาดหวังไว้หรือไม่ เพราะว่ามีอยู่บ่อยครั้งที่ผลที่แทนที่จะเกิดก็กลับกลายเป็นผลเสียแทน ตัวอย่าง เรื่องข้อสันนิษฐานที่ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างความเป็นประชาธิปไตย กับ การมีการศึกษาสูง ฉะนั้น ถ้าเราเชื่อว่าคนมีการศึกษาสูงจะเป็นประชาธิปไตยแล้ว เราก็พัฒนาการศึกษาให้ทั่วถึงประชาธิปไตยก็จะงอกงามตามมาเอง แต่ความจริงเป็นเช่นนั้นหรือไม่? เราอาจจะไม่แน่ใจนัก เพราะคนมีการศึกษาสูงเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีพฤติกรรมไม่เป็นประชาธิปไตย นักเผด็จการของโลกส่วนมากก็คือ ผู้มีการศึกษาสูงๆ ทั้งนั้น ฉะนั้น การพัฒนาประชาธิปไตย กับ การพัฒนาการศึกษา (ตามหลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) อาจไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเท่าที่ควรก็ได้ ด้วยเหตุนี้ การกำหนดจุดหมายของการพัฒนาสังคมจึงต้องควรกระทำด้วยความรอบรู้และรอบคอบอย่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

สิ่งที่น่าคิดต่อไปก็คือว่าความรอบรู้ของมนุษย์นั้นมาจากไหน? ข้อนี้ก็จะขอตอบอย่างง่ายๆ ว่า มนุษย์ในแต่ละสังคมนั้นเติบโตมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรมตลอดจนแนวความคิดต่างๆ ไว้ คนที่เกิดมาและเติบโตอยู่ในวัฒนธรรมของตนโดยตลอด ชีวิตจิตใจ นิสัย และพฤติกรรมต่างๆ ของเขาย่อมเป็นไปตามความบงการของวัฒนธรรมแห่งสังคมเขามากที่สุด คนที่คิดนอกกริต (deviant) ได้ตามปกติ

ย่อมจะคิดเชื่อความคิดบางประการมาจากวัฒนธรรมอื่น ซึ่งอาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ตนเองได้เข้าไปสัมผัสมาโดยตรงหรือโดยผ่านสื่อต่าง ๆ ก็ได้ ฉะนั้น วัฒนธรรม (culture) ตามแนวคิดในทางสังคมมานุษยวิทยา ซึ่งหมายถึงย่อถึงแบบแผนในการดำเนินชีวิตทั้งมวลของคนแต่ละสังคม¹ จึงมีความสำคัญต่อบุคคลต่าง ๆ เป็นอันมาก

เราเรียนรู้วัฒนธรรมของเราได้จากครอบครัว ญาติมิตร และบุคคลร่วมสังคมเดียวกับเรา โดยผ่านวิธีการสังคมกรรม (socialization) วัฒนธรรมจึงกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการความรู้ ความคิด และบุคลิกภาพของเราจนยากที่จะแยกออกได้ว่า พฤติกรรมส่วนไหนของคนเป็นไปตามธรรมชาติหรือเป็นไปตามความบังการของวัฒนธรรม เพราะแม้แต่การสนองค้นหาหรือความต้องการตามธรรมชาติต่าง ๆ ของมนุษย์ อาทิ การกิน นอน พักผ่อนและปฏิบัติกิจทางเพศ มนุษย์ก็มีได้ทำไปตามธรรมชาติแบบสัตว์อื่น ๆ หากแต่ได้ใช้วิธีการซึ่งตนได้เรียนรู้มาจากวัฒนธรรมของคน ซึ่งอาจแตกต่างไปจากวิธีการของคนในวัฒนธรรมอื่นได้แม้แต่ในเรื่องเดียวกัน ข้อนี้เป็นความจริงที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วในบัจจุบันนี้ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องยกตัวอย่างมาประกอบให้เปลืองเนื้อที่อีก

จริงอยู่วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงได้และวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอมากบ้างน้อยบ้าง ช้าบ้างเร็วบ้าง แล้วแต่สถานการณ์ของแต่ละสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมบางครั้งก็ไม่อาจทำได้ง่ายนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นการเปลี่ยนในส่วนที่เป็นสิ่งสำคัญหรือเป็นแบบแผนที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะสิ่งเหล่านี้ มักจะได้รับการตอกย้าลึกเข้าไปจนกลายเป็นส่วนสำคัญของบุคคลของแต่ละคนในสังคมไปแล้ว ฉะนั้น วัฒนธรรมบางส่วนเหล่านี้จึงอาจจะติดต่อบุคคลลึกเข้าไปจนกระทั่งถึงภาวะของจิตใต้สำนึก (unconscious mind) ก็เป็นได้แบบที่เรามักจะพูดกันว่า วัฒนธรรมได้ถูกดูดซึมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์แต่ละคน (internalized) ฉะนั้น คนที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมเดียวกันจึงมักจะมีบุคลิกภาพ (personality) แบบเดียวกัน ซึ่งนักมานุษยวิทยานิยมเรียกว่า “บุคลิกภาพพื้นฐาน” (Basic Personality) หรือ “ลักษณะประจำชาติ” (national character) ของแต่ละชาติ²

บุคลิกภาพพื้นฐานหรือลักษณะประจำชาติของแต่ละชาติ จึงเป็นผลรวมของลักษณะเด่น ๆ ทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมเด่นของมนุษย์ ซึ่งเป็นสมาชิกของแต่ละสังคม พฤติกรรมเหล่านี้มักจะมีลักษณะร่วมกันหรือมีความคล้ายคลึงกันอยู่มาก ความแตกต่างที่มีอยู่บ้างจึงเป็นเรื่องของลักษณะพิเศษของแต่ละบุคคล (individual differences) ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากสังคมนั้นที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะอาศัยอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Sub-cultures) ที่แตกต่างกัน อาทิ กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิม (ethnic) กลุ่มศาสนา และกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ

การที่จะพัฒนาสังคมให้ได้ผล จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรมด้วย ลักษณะทางวัฒนธรรมที่นับว่าสำคัญมากก็จะได้แก่ “บุคลิกภาพพื้นฐาน” หรือ “ลักษณะประจำชาติ” นั่นเอง เราอาจจะทราบหรือมองเห็นลักษณะประจำชาติของแต่ละสังคมได้จากค่านิยมทางวัฒนธรรม (cultural value) ศาสนาและความเชื่อ (religion & belief) ซึ่งเราถือว่าเป็นระบบชักจูงใจบุคคลให้กระทำการต่าง ๆ ในทาง “ที่ถูกที่ควร” นอกจากนี้วิธีการอบรมและเลี้ยงดูเด็กของแต่ละสังคม (Child rearing and training) ก็นับว่าสำคัญเช่นกัน เพราะเป็นการปลูกฝังนิสัยต่าง ๆ ให้แก่เด็ก ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ของสังคมต่อไป อีกนัยหนึ่งก็คือว่าจะส่งผลให้เกิดมีลักษณะประจำชาติขึ้นนั่นเอง

ถ้าเรายอมรับว่าการพัฒนาสังคมคือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะบางประการของวัฒนธรรมหรือการสร้างลักษณะประจำชาติขึ้นมาใหม่ด้วยการเปลี่ยนแปลง หรือลบล้างลักษณะเดิมบางประการออกไป โดยมีจุดหมายปลายทางกำหนดไว้อย่างแน่นอนแล้ว การที่จะพิจารณาถึงค่านิยมทางวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ ตลอดจนวิธีการอบรมและเลี้ยงดูเด็กก็ย่อมถือได้ว่าเป็นการกระทำที่สอดคล้องกัน เพราะสิ่งเหล่านี้จะต้องได้รับความกระทบกระเทือนหรือจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ฉะนั้น ข้อเขียนนี้จึงมีความมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นว่า ค่านิยมทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ตลอดจนวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กก็มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคมอย่างใกล้ชิด เพียงไร ทั้งนี้ โดยมุ่งหวังต่อไปว่า ความรู้

ถูกต้องในเรื่องเหล่านี้ จะมีส่วนช่วยให้การวางแผนพัฒนาสังคมได้เป็นไปอย่างมีความหมายที่แท้จริงยิ่งขึ้น

เพื่อความกระชับรัดและสะดวกในการเขียนต่อไป ผู้เขียนจะขอใช้คำว่า “ค่านิยม” แทนคำว่า ค่านิยมทางวัฒนธรรม “ศาสนา” สำหรับคำว่า ศาสนาและความเชื่อ ส่วนคำว่า “วิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก” นั้นไม่อาจย่อได้ จึงจำเป็นต้องคงไว้ตามเดิม

II

ค่านิยม ศาสนา กับวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก คือ ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และมักจะเป็นเครื่องชี้นำพฤติกรรมของบุคคลอยู่ด้วย คนเราเมื่อแรกเกิดมีชีวิตแต่ยังไม่มียุติภาพของตนเอง บุคลิกภาพจะค่อย ๆ ถูกหลอมหรือสร้างขึ้นมาจากวัฒนธรรมทางด้านการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการผ่านกระบวนการทางสังคมกรรม (socialization process) นั้นเอง บางส่วนหรือหลายส่วนของวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางศาสนาของแต่ละสังคม ซึ่งตามปกติก็มักจะมีบทบาทเกี่ยวกับความถูกต้อง ความดีงาม ตลอดจนหลักศีลธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ เอาไว้ด้วย สิ่งเหล่านี้จะถูกสอน หรือถ่ายทอดให้แก่เด็กในระยะต้น ๆ ของชีวิต โดยบิดามารดาญาติผู้ใหญ่ภายในแต่ละครอบครัว นอกจากนี้ เรายังพบว่าบทบาททางศาสนาบางส่วนหรือหลายส่วนได้กลายมาเป็น “ค่านิยม” หรือ ระบบความชอบพิเศษ (preference system) ของแต่ละสังคมด้วย

ค่านิยมหรือระบบความชอบพิเศษ โดยความหมายอย่างง่ายที่สุด ก็คือ แนวคิดที่ว่าอะไรน่าประพฤติปฏิบัติมากกว่าอย่างอื่นนั่นเอง ฉะนั้น ค่านิยมจึงมักจะสอดคล้องไปกับพฤติกรรมของบุคคล เพราะตามปกติแล้ว คนย่อมกระทำการต่าง ๆ ไปตามสิ่งที่ตนเห็นว่าควรกระทำ น่ากระทำหรือที่เราชอบมากกว่าสิ่งที่เราเห็นว่าไม่ชอบไม่ควร เว้นแต่คนที่มีปัญหาทางด้านบุคลิกภาพ หรือสุขภาพจิตซึ่งบางครั้งอาจกระทำการต่าง ๆ ไปในทางที่ขัดแย้งกับทัศนคติและค่านิยมของตนก็ได้ และโดยที่เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับทางด้านจิตวิทยามากกว่าวัฒนธรรม เราจึงจะไม่พิจารณาบุคคลประเภทนี้ ณ ที่นี้

เนื่องจากวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กเป็นสิ่งที่เขามาสู่บุคคลต่างๆ ในระยะต้น ๆ ของการมีชีวิตอยู่ จึงย่อมอาจมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของบุคคลในระยะต่อ ๆ มาอย่างมากได้ ฉะนั้น จึงน่าจะเป็นการเหมาะสมที่เราจะได้พิจารณาถึงวัฒนธรรมที่กันนี้ก่อน

ในบรรดานักทฤษฎีทางค่านวัฒนธรรมการเลี้ยงดูและอบรมเด็กที่ให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมทางค่านนี้มากที่สุดก็น่าจะได้แก่ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาถือกันว่าเป็น “บิดา” ของวิชาจิตวิทยาคลินิก (Clinical psychology) แต่ผลงานของฟรอยด์ในด้านการเน้นถึงความสำคัญของการเลี้ยงดูและอบรมเด็กได้ทำให้เขามีชื่อเสียงเด่นในกลุ่มนักมานุษยวิทยาที่นิยมทางค่านวัฒนธรรมและบุคลิกภาพด้วย จนเราอาจกล่าวได้ว่า เขาเป็นผู้ปูพื้นฐานงานวิชาการทางค่านนี้ไว้อย่างสำคัญมากคนหนึ่ง และอิทธิพลทางแนวคิดของเขากียังมีอยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในบางประการก็ตาม

ฟรอยด์เน้นว่าวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กที่ครอบครัวต่างๆ ใช้อยู่ แตกต่างกันออกไปนั้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคลิกภาพของผู้ใหญ่ในแต่ละสังคมแตกต่างกันออกไป เขาเชื่อมั่นว่าประสบการณ์ในวัยเด็ก โดยเฉพาะในช่วง 6 ปีแรกของชีวิตมีความสำคัญมากที่สุดต่อการสร้างบุคลิกภาพของผู้ใหญ่ตอนต่อ ๆ มา คนที่มีปัญหาทางสุขภาพจิตรวมทั้งเป็นโรคจิตในลักษณะต่างๆ ตามความคิดของฟรอยด์ เป็นผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์อันไม่ราบรื่นในวัยเด็กทั้งสิ้น และด้วยแนวคิดเช่นนี้ วิธีการรักษาโรคจิตจึงต้องสืบสาวหาสาเหตุ คือ ประสบการณ์อันไม่พึงปรารถนาในวัยเด็ก ด้วยวิธีการสะกดจิตหรือให้ระลึกถึงความหลังอันขมขื่น ซึ่งฟรอยด์เชื่อว่าไม่ได้หายไปไหน หากแต่ถูกฝังลึกอยู่ในจิตใต้สำนึกของแต่ละคน (unconscious mind) นั้นเอง

แม้ว่าแนวคิดและผลงานวิจัยของฟรอยด์จะถูกจำกัดขอบเขตอยู่ในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุโรปสมัยที่เขายังมีชีวิตอยู่ก็ตาม แต่อิทธิพลแนวคิดของฟรอยด์ได้แผ่กระจายไปในกลุ่มนักมานุษยวิทยาที่สนใจวัฒนธรรมทางค่านการเลี้ยงดูเด็ก ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการขยายขอบเขตแนวคิดของเขาออกไป กลายเป็นว่า การที่คนชาติต่างๆ มีบุคลิกภาพพื้นฐานหรือลักษณะประจำชาติแตกต่างกันออกไปนั้น เป็นเพราะมีวัฒนธรรมในการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก

แตกต่างกันออกไปนั่นเอง⁴ ส่วนรายละเอียดการแบ่งแยกชั้นตอนของความสำคัญตลอดจนการแปลความหมายของพฤติกรรมต่าง ๆ ก็ยังคงอาศัยแนวคิดของฟรอยด์เป็นส่วนใหญ่ ท้ายเหตุนี้จึงเป็นการกล่าวที่ไม่ควรจะเกินความจริงไปเลย ถ้าเราจะสรุปว่า กลุ่มศึกษาทางค่านิยมธรรมและบุคลิกภาพเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะซิกมันด์ ฟรอยด์

เมื่อแนวคิดนี้ได้แพร่หลายออกไปพอสมควรแล้ว บรรดานักมานุษยวิทยาที่สนใจจะทดสอบข้อสมมติฐานต่าง ๆ ตามที่ฟรอยด์ได้เสนอไว้จึงได้ออกไปทำงานศึกษาวิจัยในสังคมต่าง ๆ ทั้งในสังคมระดับประเทศชาติ (nation-state) และในสังคมดั้งเดิม (primitive) รวมทั้งสังคมไร่นาด้วย (peasant society)⁵ อย่างไรก็ดี ผลของการวิจัยเหล่านี้ แม้ว่าจะมีส่วนสนับสนุนข้อสมมติฐานตามแนวคิดของฟรอยด์อยู่มากก็ตาม แต่เราก็ไม่อาจกล่าวได้อย่างเต็มที่เลยว่า ข้อเสนอต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นความจริงโดยปราศจากข้อโต้แย้ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าระหว่างช่วงเวลาจากเด็ก (6 ขวบ) ไปถึงผู้ใหญ่แล้วย่อมจะมีตัวแปรแทรกซ้อนต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย อิทธิพลของตัวแปรเหล่านี้ย่อมจะมีอยู่บ้างไม่มากก็น้อย

สังคมระดับประเทศที่มีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้มากที่สุดน่าจะได้แก่ประเทศญี่ปุ่น นักสังคมศาสตร์ชาวตะวันตกนั้น มีความสนใจคนญี่ปุ่นมานานแล้ว ท้ายเหตุผลสำคัญว่า อะไรทำให้คนญี่ปุ่นมีความมานะพยายาม ขยันขันแข็ง และมุ่งสร้างประเทศของตนจนสามารถพัฒนาล้ำหน้าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียได้ทั้งหมด นักสังคมศาสตร์ที่ยึดมั่นในความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมากก็อธิบายว่าเป็นเพราะประเทศญี่ปุ่นตั้งอยู่ในบริเวณที่อากาศค่อนข้างหนาวเย็นเทียบได้พอ ๆ กับประเทศในทวีปยุโรป ผู้คนจึงขยันขันแข็ง แต่ข้ออธิบายทำนองนี้ถูกโต้แย้งได้ง่าย เพราะมีหลักฐานปรากฏชัดว่า ประเทศที่อยู่ในภูมิอากาศแบบเดียวกัน มีความเจริญก้าวหน้าแตกต่างกันมากก็มี อาทิ ประเทศในแถบยุโรปตะวันออก กับแถบยุโรปตะวันตก เป็นต้น เมื่อไม่อาจอธิบายในแง่ของความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ได้ ส่วนใหญ่จึงหันมาอธิบายทางค่านิยมธรรมและในกลุ่มที่สนใจวัฒนธรรมทางค่านิยมธรรมทางค่านิยมธรรมและบุคลิกภาพของญี่ปุ่น ได้มุ่งทำการวิจัยเกี่ยวกับการฝึกอบรมทางค่านิยมธรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยของนักสังคมศาสตร์ชาวตะวันตก ที่สนใจวัฒนธรรมทางค่านิยมธรรมและบุคลิกภาพของญี่ปุ่น ได้มุ่งทำการวิจัยเกี่ยวกับการฝึกอบรมทางค่านิยมธรรม

หรือการใช้ห้องน้ำ (toilet training) เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ โดยมุ่งที่จะทดสอบข้อสมมติฐานที่ว่า คนญี่ปุ่นโดยทั่วไป (ลักษณะประจำชาติของญี่ปุ่น) ที่มีความขยันขันแข็ง รักความสะอาด ความเป็นระเบียบจนเกินขนาด (compulsive behavior) รวมทั้งรู้จักมีธัยสดีอย่างมากอีกด้วย นั้นเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการฝึกรอบอย่างเข้มงวดในเรื่องการขับถ่ายของเด็กชาวญี่ปุ่น (Gorer, 1943; La Barre, 1945; Edward and Margaret Norbeck, 1956; and B.B. Lanham, 1956)

ปัญหาที่นักวิจัยยังเห็นไม่ใคร่ตรงกันก็คือว่า ที่ว่า "การฝึกรอบอย่างเข้มงวด" นั้นคืออย่างไร จากการสังเกตการณ์ของเอ็ดเวิร์ด และ มาร์กาเร็ต นอร์เบ็ค (Edward and Margaret Norbeck) ที่หมู่บ้านชาวประมงแห่งหนึ่งพบว่า ครอบครัวชาวญี่ปุ่นฝึกเด็กให้รู้จักถ่ายตามเวลาและเป็นที่เป็นทางตั้งแต่เด็กมีอายุได้ประมาณ 6 เดือน โดยผู้ใหญ่จะอุ้มเด็กไปนั่งกระโถน (หรือในที่ซึ่งทำไว้สำหรับถ่ายโดยเฉพาะ) วันละประมาณ 3-4 ครั้ง เพื่อฝึกหัดให้เด็กรู้จักถ่ายเป็นเวลาและไม่ป้อนแปรอะละอะเรื่อยไป อย่างไรก็ดี ถ้าเวลาที่เด็กอายุครบ 6 เดือนนั้น ตกอยู่ในช่วงฤดูหนาว ก็จะเลื่อนเวลาการฝึกออกไปจนกว่าฤดูหนาวจะได้ผ่านพ้นไปเสียก่อน การฝึกอย่างอื่นนอกจากนั้นก็ไม่มีอะไรพิเศษ ไม่มีการคุกคามเสียทีเดียวเมื่อเด็กทำไม่ถูกต้อง การฝึกแบบนี้จะเรียกว่า เป็นการฝึกอย่างเข้มงวดได้หรือไม่ ซึ่ง แลนแฮม (B.B. Lanham) ได้ตั้งข้อสังเกตจากการวิจัยของเขาว่า ผู้ปกครองชาวญี่ปุ่นไม่ได้ฝึกเด็กในเรื่องนี้เข้มงวดไปกว่าชาวอเมริกันเลย แต่ทำไม "บุคลิกภาพพื้นฐาน" หรือ "ลักษณะประจำชาติ" ของคนญี่ปุ่นและคนอเมริกันจึงไม่เหมือนกัน คนอเมริกันโดยทั่วไปนั้น ก็มีความขยันขันแข็ง รักความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยเช่นกัน แต่ก็ไม่ถึงกับ "เกินขนาด" แบบชาวญี่ปุ่น นอกจากนี้ชาวอเมริกันยังมีความรักอิสระเสรี นิยมลัทธิปัจเจกชน (individualism) แต่ก็มีความสามารถในการจัดองค์การเป็นเยี่ยม ในขณะที่คนญี่ปุ่นนั้นมักจะมีแนวโน้มให้ความสำคัญแก่ชุมชนหรือสังคมมากกว่าตัวเอง และมีความประพฤติแบบ "ตามอย่าง" กัน (conformity) ในระดับที่สูงมากที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้น่าสงสัยว่า "ลักษณะประจำชาติ" น่าจะไม่ได้เป็นผลของการอบรมเลี้ยงดูเด็กแต่เพียงอย่างเดียวกระมัง ?

แนวความคิดที่ว่า ลักษณะประจำชาติ มิได้เป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมการเลี้ยงดูและอบรมเด็กแต่เพียงอย่างเดียววนั้นต่อมาได้รับการยอมรับกันมากขึ้น ผลงานวิจัยของนักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะของนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาสังคมหลายท่าน ได้แสดงให้เห็นว่าสภาวะทางสังคม หรือกระบวนการของสังคมกรณีในคอนเทอ ๆ มาของชีวิต อาทิ ประสบการณ์ต่างชนชั้น (social class) การศึกษาจากสถาบันนอกรอบครัว และการอาชีพก็อาจมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง หรือเสริมแต่งบุคลิกภาพของผู้คนในสังคมได้ไม่น้อยเหมือนกัน⁶ ฉะนั้น การเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม รวมทั้งความเชื่อบางประการของคน จึงอาจเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเด็กหรือวัยผู้ใหญ่ ก็ตาม ตัวอย่างเช่น สิ่งแวดล้อมในสังคมสลัมอาจมีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดมี "วัฒนธรรมอาชญากรรม" (criminal culture) ขึ้นเพราะเด็ก ๆ เรียนรู้แบบแผนการประกอบอาชญากรรมจากเพื่อนวัยรุ่นด้วยกัน ซึ่งเตร็ดเตร่อยู่ตามถนนอยู่เกือบตลอดวัน ความยากจน ความขาดแคลนต่าง ๆ รวมทั้งการถูกบีบคั้นหนทางไปสู่ความก้าวหน้าเช่นสามัญชนอื่น ๆ อาจนำไปสู่การสร้างทัศนคติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมและผู้คนทั่วไป อาจก่อให้เกิดมีค่านิยมในการเสี่ยงภัยเพื่อเอาตัวรอดไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่คำนึงถึงอนาคต เพราะแม้ว่าจะคิดคำนึงไปก็ไร้ประโยชน์เนื่องจากไม่มีช่องทางที่จะทำให้เป็นจริงได้เช่นนั้น เป็นต้น⁷

อย่างไรก็ดี แม้ว่าแนวความคิดที่ว่าสภาวะทางสังคมอย่างอื่นมีส่วนสำคัญเหมือนกันที่ทำให้ผู้คนในสังคมมีบุคลิกภาพ ทัศนคติ และค่านิยมแตกต่างกันออกไป แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กจะไม่มีมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างบุคลิกภาพ ทัศนคติ และค่านิยมของคนในสังคม หรือลดความสำคัญของวัฒนธรรมทางค่านิยมนี้ไป ตรงกันข้าม ผู้เขียนกลับเห็นว่า วิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กของแต่ละครอบครัวนั้นมีความสำคัญมากที่สุด และถ้าพ่อแม่มีความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงดูลูกของตนได้อย่างถูกต้องดีพอสมควรแล้ว แม้ว่าจะอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ไม่ดีนัก ก็อาจจะช่วยปกป้องลูกหลานของตนไม่ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ "วัฒนธรรมอาชญากรรม" ได้ดังเราก็อมทราบกันทั่วไปแล้วว่า ครอบครัวต่าง ๆ ที่อยู่ในสลัมนั้น มิได้มีลูกหลานที่มีพฤติกรรมทางอาชญากรรมไปเสียทั้งหมด และมี

อยู่บ้างเหมือนกันที่สามารถแหวกว่ายออกมาจากวงล้อมอันเต็มไปทั่วด้วยพิษภัยต่างๆ เหล่านั้น เข้ามาสู่สังคมภายนอกที่มีศักดิ์ศรีเสมอกับผู้คนทั่วไปได้ แม้ว่าสิ่งที่ทำได้เช่นนี้ก่อนข้างยาก แต่ก็อาจสำเร็จได้หากว่าพ่อแม่เข้าใจและมี “ปัญญา” พ่อที่จะอบรมเลี้ยงดูลูกของตนไปในทางที่ดีได้ แต่เราก็คงจะต้องยอมรับว่า คุณสมบัติของพ่อแม่เช่นนั้นในสังคมสมัยนี้อาจหาได้ไม่มากนัก แต่ก็เชื่อว่า จะไม่มีเสียเลยทีเดียว

จุดสำคัญที่ใครจะเน้น ณ ที่นี้ ก็คือว่า วิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กนั้น มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการพัฒนาบุคลิกภาพของผู้ที่จะเป็นผู้ใหญ่ในสังคมต่อไปภายหน้ามากมายนัก โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่าทฤษฎีของฟรอยด์เกี่ยวกับเรื่องนี้จะถูกหรือผิดก็ตาม การให้ความรักและความอบอุ่นแก่เด็กอย่างเพียงพอโดยไม่มากเกินไป การอบรมสั่งสอนในสิ่งที่ถูกที่ควรต่างๆ เพื่อมุ่งหวังให้เด็กโตขึ้นมาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีทัศนคติที่ดี และมีค่านิยมที่เป็นประโยชน์ หรือเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศนั้นย่อมถือได้ว่า เป็นความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงของพ่อแม่ทุกคน แต่ปัญหาอาจมีว่าผู้บุตรทั้งหลายเห็นตรงกันแล้วหรือว่าจะไรคือทัศนคติที่ดี และค่านิยมที่เป็นประโยชน์ ? และนี่ย่อมวกกลับเข้ามาสู่เรื่องของวัฒนธรรมอีกครั้งหนึ่ง

ตามปกติเราย่อมจะสันนิษฐานว่า คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันย่อมจะมองโลกคล้ายคลึงกัน แต่วัฒนธรรมก็ยังแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ เพราะความแตกต่างในเรื่องของศาสนา (พุทธ อิสลาม หรือคริสต์ ฯลฯ) ในเรื่องวัฒนธรรมเดิมของแต่ละคน (ไทยเชื้อสายจีน เชื้อสายเขมร มาเลย์ ฯลฯ) ในเรื่องของการอาชีพ (ชาวไร่ชาวนา ชาวประมง ข้าราชการ ธุรกิจการค้า ฯลฯ) และในเรื่องของถิ่นที่อยู่อาศัย (เมืองใหญ่ เมืองเล็ก ชนบท สลัม ฯลฯ) เป็นต้น

วัฒนธรรมย่อยจึงอาจจะพิจารณาได้อีกแง่หนึ่งว่าเป็น “สภาวะทางสังคม” (social situation) ที่แต่ละคนร่วมประสบการณ์อย่างน้อยก็ในส่วนหนึ่งของชีวิตตน ฉะนั้น คนที่อยู่ในวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นพลเมืองของประเทศเดียวกันก็อาจมีทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่แตกต่างกันได้ แต่สิ่งเหล่านี้โดยทั่วไปแล้วย่อมจะไม่ทำให้ “บุคลิกภาพพื้น

ฐาน” ของคนในชาติ หรือ “ลักษณะประจำชาติ” แตกต่างกันออกไปด้วย เพราะตามปกติแล้ว เมื่อเราพิจารณาถึง “ลักษณะประจำชาติ” เราจะพิจารณาเฉพาะบุคลิกภาพเด่น ๆ ซึ่งมีปรากฏอยู่แพร่หลายหรือเป็นที่รับรู้กันทั่วไปอย่างกว้างขวางเท่านั้น อย่างเช่น ลักษณะประจำชาติไทย ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมเด่น ๆ ของคนไทยโดยทั่วไปก็มี อาทิ ความรักอิสระเสรี หรือ แบบที่เรามักจะเรียกว่า “ลัทธิปัจเจกชน” ถือตนเองเป็นใหญ่ (individualism) รักความสนุกสนานเที่ยวเตร่มากกว่าการทำงานหนัก นิยมใช้จ่ายทรัพย์ในปัจจุบันมากกว่าการเก็บออมไว้เพื่ออนาคต และ ยึดถือหลักการดำเนินชีวิตแบบ “ทางสายกลาง” ไม่เข้มงวดในเรื่องหนึ่งเรื่องใดจนเกินไปนัก

การมองคนไทยโดยส่วนรวมเช่นนี้ในปัจจุบันนี้อาจไม่ตรงกับพฤติกรรมของคนไทยจริง ๆ เท่าใดนัก เพราะว่าคนไทยไม่น้อยในปัจจุบันที่ขยันขันแข็งทำงานหนัก และรู้จักเก็บออมทรัพย์ แต่เราก็อาจพูดได้ว่า นี่คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างไม่รู้ตัว หากเราจะหวนกลับไปมองในอดีตกาลไม่มานัก เอาแค่ระยะเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่สองนี้ก็พอ เราก็จะพบว่าลักษณะเด่น ๆ ของพฤติกรรมที่ได้ยกมากล่าวอ้างไว้แล้วมีอยู่กับคนไทยมากเพียงไร โดยเฉพาะในกลุ่มคนไทยส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชน และได้รับมรดกทางวัฒนธรรมไทยมาหลายชั่วอายุคนแล้ว

ถ้าเราจะพิจารณาในแง่ของค่านิยมเราก็อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะประจำชาติก็ได้แก่ผลรวมของค่านิยมเด่น ๆ ของคนในแต่ละประเทศนั่นเอง สำหรับค่านิยมของคนไทยโดยละเอียดนั้น ผู้เขียนได้เคยเขียนไว้แล้ว^๑ จึงจะไม่เขียนซ้ำไว้ ณ ที่นี้อีก แต่ก็ใคร่จะขอเน้นว่า สถาบันที่มีหน้าที่ให้การศึกษามอบแก่เด็กทั้งหลาย ซึ่งได้แก่ครอบครัว โรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น ย่อมจะทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมต่าง ๆ ให้แก่เด็กได้มากที่สุดทีเดียว นอกจากนั้นพฤติกรรมทางสังคมของผู้ใหญ่ในปัจจุบันรวมทั้งตัวเอกในวรรณคดีต่าง ๆ ก็มีอิทธิพลต่อการสร้างค่านิยมให้แก่เด็ก ๆ อยู่น้อยเหมือนกัน การที่เด็กถูกสอนให้กระทำการอย่างหนึ่ง ซึ่งดีว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรกระทำ แต่ในขณะที่เดียวกันผู้ใหญ่ในสังคมกลับประพฤติตนตรงกันข้ามกับคำสั่งสอนดังกล่าว ย่อมจะทำให้เด็กเกิดความไขว้เขวไม่แน่ใจว่าอะไรดีอะไรถูกต้องกันแน่ ซึ่งถ้ามีพฤติกรรมทำนองนี้มาก ๆ อาจก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องพฤติกรรมขัดแย้งได้

ค่านิยมก็เช่นเดียวกับลักษณะอื่น ๆ ของวัฒนธรรม คือ อาจเปลี่ยนแปลงได้ ค่านิยมที่ขัดต่อการพัฒนาสังคม อย่างเช่น ค่านิยมเรื่องความเสี่ยงโชคด้วยการเล่นการพนันต่าง ๆ นับตั้งแต่การซื้อหวยเบอร์ เล่นม้า มวย ไปจนถึงการคิดรวยทางลัดด้วยการฉ้อโกง คัมภ์ ตุน หลอกหลวงต่าง ๆ ซึ่งมักจะมียู่อเป็นอันมากในวัฒนธรรมของประเทศที่ค่อยพัฒนาทั้งหลาย หากเรายังยึดมั่นอยู่ในค่านิยมเช่นนี้ และคนส่วนใหญ่ในสังคมยังนิยมประพฤติตนตามแนวคตินี้ได้อย่างสม่ำเสมอแล้ว ประเทศชาติก็ยากที่จะพัฒนาทางค้ำเศรษฐกิจได้อย่างจริงจัง คนทั่ว ๆ ไปก็จะต้องยากจนอยู่ตลอดไป หากเราสามารถจัดวางระบบการศึกษาอบรมให้คนเปลี่ยนไปนิยมความขยันขันแข็งในการทำงานต่าง ๆ ที่มีส่วนส่งเสริมต่อการเพิ่มผลผลิตของประเทศโดยส่วนรวมได้ รวมทั้งรู้จักเก็บออมตามวิธีการสมัยใหม่ อย่างเช่น การฝากธนาคาร หรือสถาบันการเงินอื่น ๆ การพัฒนาเศรษฐกิจก็อาจก้าวหน้าไปได้ในอัตราที่รวดเร็ว การพัฒนาเศรษฐกิจนั้น เป็นของจำเป็นสำหรับการพัฒนาสังคม เพราะถ้าผู้คนส่วนใหญ่ยากจนแล้ว การจะพัฒนาค้ำอื่น ๆ อย่างเช่น การศึกษา อนามัย และการมีส่วนร่วมในสังคมค้ำอื่น ๆ ก็ย่อมจะเป็นไปด้วยความยากลำบาก

III

สำหรับวัฒนธรรมทางค้ำศาสนานั้น ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวัฒนธรรมทางค้ำอื่น ๆ เท่าใดนัก ศาสนาในที่นี้รวมทั้งระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับผีสังเทวดา เวทมนตร์ คาถาต่าง ๆ คุ้ม (supernatural power and magics) ศาสนาทุกศาสนาก็จะรวมเอาความเชื่อในเรื่องวิญญาณ (animism) เข้าไว้ด้วยกันทั้งสิ้น และพฤติกรรมทางศาสนาของคนโดยทั่ว ๆ ไป ก็จะไม่จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับความตึงาม หรือศีลธรรมกับจริยธรรมเท่านั้น หากแต่ มักจะขยายขอบเขตออกไปรวมถึงการกระทำทางค้ำไสยศาสตร์ หรือมายาศาสตร์ด้วย อาทิ ไปทำบุญตักบาตร ก็มักจะอธิษฐานขอให้ร่ำรวยเร็ว หรือเอาของไปถวายพระเพื่อให้ท่านรค้ำมนต์ให้ หรือไม่ก็เสกาะเคราะห์ ขอหวย คุ้มหมอ ฯลฯ คุ้มเหตุนี้ เราจึงมักจะพบวาศาสนาหรือระบบความเชื่อของมนุษย์นั้น มิได้เป็นเรื่องที่ห่างค้ำมนุษย์หรือเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ค้ำที่บางคนเข้าใจ ศาสนาตามความหมายอย่างกว้างย่อมรวมถึงระบบ

ความเชื่อที่คนยึดถือปฏิบัติตาม ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มักจะคล้อยตามหรือเป็นไปในแนวทางที่ตนเห็นว่าถูกต้องกว่า ควร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ได้จากระบบความเชื่อของสังคมหรือศาสนานั้นเอง ความเชื่อในเรื่องวิญญาณทำให้คนเชื่อต่อไปในเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในเรื่องชาติก่อน ชาตินี้และชาติหน้า ความเชื่อในเรื่องอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งก็คือว่าเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิวิญญาณ ทำให้คนคิดว่ามีโอกาสจะประสบผลสำเร็จในชีวิตด้วยวิธีการทางลัดได้ อย่างเช่นการถูกหวยเบอร์ การพบขุมสมบัติต่าง ๆ รวมทั้งความกลัวในสิ่งที่ไม่มีความเห็น เช่น กลัวผี เป็นต้น

นักสังคมศาสตร์ผู้ซึ่งได้ทำการศึกษาอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะในแง่ของการพัฒนาสังคม ซึ่งควรจะกล่าวถึง ณ ที่นี้ ก็ได้แก่ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1958) ผู้ซึ่งได้เสนอว่า การที่สังคมทุนนิยมตะวันตกสามารถพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าไปได้รวดเร็วกว่าประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งเป็นไปตามระบบความเชื่อหรือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งสอนให้นิยมการแข่งขันกันทำงานหนัก รู้จักเก็บออมทรัพย์ไว้เพื่อการลงทุนขยายกิจการต่าง ๆ และมีความพึงพอใจที่จะได้เห็นธุรกิจต่าง ๆ ของตนขยายตัวเติบโตขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งค่านิยมเหล่านี้ เวเบอร์ กล่าวรวม ๆ ว่า เป็น "จริยธรรมของนิกายโปรเตสแตนต์" (Protestant ethic)

นอกจากเวเบอร์แล้วก็มีนักสังคมศาสตร์อีกหลายท่านที่สนใจเปรียบเทียบระดับการพัฒนาสังคมที่แตกต่างกันว่า เป็นเพราะสาระของคำสอนทางศาสนาที่เน้นหนักในเรื่องที่แตกต่างกัน อย่างเช่น ถ้าเราเน้นในเรื่องของความหลุดพ้น หรือภาวะการปลดออกจากรั้วเป็นสำคัญ และคนส่วนใหญ่ในสังคมเชื่อตามนั้น โอกาสที่จะพัฒนาเศรษฐกิจก็จะเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ซึ่งในเรื่องนี้อายาล (Eliezer B. Ayal, 1963) ถึงกับลงความเห็นว่าศาสนาพุทธนิกายหินยาน ซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในประเทศไทย พม่า ลาว เขมร และศรีลังกา นับถือ นั้นมีส่วนสำคัญมากที่ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ดำเนินไปอย่างเชื่องช้าเพราะแนวปรัชญาพื้นฐานของนิกายหินยานหรือเถรวาทมุ่งสอนให้คนรักสันโดษ มกน้อย อันเป็นเหตุให้ขาดการตื่นตัว ไม่นิยมการแข่งขันกันทำงานหนัก ไม่นิยมการลงทุนในทางเศรษฐกิจต่าง ๆ

การเก็บออมที่พอมืออยู่บางส่วนมากก็มุ่งใช้เพื่อการบุญกุศล ซึ่งเชื่อว่าตนสามารถนำติดตัวไปใช้ในชาติหน้าได้ เรียกว่าเป็นการ “ลงทุน” ในระยะยาวขนาดข้ามชาติเกิดเลยทีเดียว การลงทุนแบบนี้ย่อมไม่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรง แต่ก็อาจนับได้ว่าเป็นการช่วยค้ำจุนศาสนาได้เหมือนกัน คนเป็นจำนวนไม่น้อยพร้อมที่จะจนในชาตินี้แล้วทำบุญให้มาก ๆ เพื่อจะได้ไปเกิดเป็นเศรษฐีหรือร่ำรวยในชาติหน้า เพราะเชื่อตามคำสอนดังกล่าว

ในทางตรงกันข้ามอายุส ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจกลับเป็นไปได้รวดเร็วกว่าในกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งถือว่าการแสวงหาทรัพย์หรือสะสมทรัพย์เป็นของดีควรกระทำและพอใจในความสุขแบบมนุษย์หรือ “ทางโลก” โดยทั่วไป กลุ่มประเทศเหล่านี้ก็ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี โดยเฉพาะญี่ปุ่นนั้น นอกจากจะนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานซึ่งได้ไปจากจีนแล้วยังมีระบบความเชื่อดั้งเดิมของตนที่เรียกว่า “ลัทธิบูชิ” (Bushido) ซึ่งสอนให้คนมีความอดทน เข้มแข็ง มีวินัยและใฝ่สัมฤทธิ์อย่างสูงอีกด้วย เศรษฐกิจของญี่ปุ่นจึงก้าวหน้าไปได้รวดเร็วกว่าประเทศใด ๆ ในเอเชีย¹⁰

นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน เอ็ดเวิร์ด ที ฮอลล์ (Edward T. Hall, 1959) กล่าวถึงความไม่นิยมวางแผนชีวิตล่วงหน้าของชาวมุสลิมว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามข้อหนึ่งที่ว่า “เหตุการณืทั้งปวงไม่ว่าเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตก็ตามเป็นไปตามลิขิตของพระอัลล่าห์ทั้งสิ้น”¹¹ ฮอลล์เห็นว่าความเชื่อตามพระคัมภีร์ในกรณีนี้ทำให้ชาวมุสลิมที่เคร่งครัดทั้งหลายไม่ยอมวางแผน เพื่อกระทำการใด ๆ ในอนาคต เพราะการกระทำดังกล่าวเท่ากับว่าเป็นการอาชแอ่อม ทำลายลิขิตของพระผู้เป็นเจ้าของเขา ฉะนั้น การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในกลุ่มประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด อาทิ กลุ่มรัฐอาหรับต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ไม่นิยมกระทำกัน ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ เป็นไปอย่างเชื่องช้า เพราะศาสนามุ่งเน้นที่จะให้คนรักษาระบบนิยมประเพณีเก่าแก่มากกว่าที่จะสนับสนุนให้คนเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยต่าง ๆ อย่างเช่นในสังคมตะวันตก

จากตัวอย่างผลการศึกษานักสังคมศาสตร์บางประการที่ได้ยกมากล่าวอ้างไว้ข้างต้นนี้ก็พอจะทำให้เรามองเห็นอิทธิพลของระบบความเชื่อหรือศาสนาต่าง ๆ ว่ามีอยู่ต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากน้อยเพียงไร ศาสนาเป็นที่มาส่วนหนึ่งของค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งถูกถ่ายทอดให้แก่คน

รุ่นต่อไปด้วยวิธีการทางสังคมกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก คนรุ่นต่อมา จึงเป็นตัวแปรรับเอาค่านิยมเดิมเข้าไว้ด้วย การจะเปลี่ยนแปลงไปมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับสถานะของสังคมในปัจจุบัน รวมทั้งการลอกเลียนแบบหรือการขอยืมวัฒนธรรมมาจากสังคมอื่น

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่แพร่หลายในปัจจุบันประการหนึ่งก็คือว่า อิทธิพลของศาสนาต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ เพราะการเจริญเติบโตของกระบวนการ วิชาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมตะวันตกเช่นเดียวกับแนวคิด เรื่องประชาธิปไตย เสรีภาพ และความเสมอภาคตามกฎหมาย วิทยาศาสตร์ประยุกต์โดยเฉพาะ เทคโนโลยีวิทยาสงใหม่ได้แพร่ระบาดเข้าไปในสังคมต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เป็นผลให้มนุษย์มีความ มั่นใจในความสามารถของตนเองมากขึ้น เพราะสามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็เพิ่มความระแวงสงสัยกันมากขึ้นด้วย เป็นผลให้มีการทุ่มเททรัพยากร เป็นจำนวนมหาศาล เพื่อสร้างแนวป้องกันการถูกลอบโจมตีโดยไม่รู้ตัว รวมทั้งการสร้างกองทัพพร้อมด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์สมัยใหม่ขึ้นมาด้วยมากมาย การสงครามระหว่างสังคมต่าง ๆ ก็ยัง เกิดมีขึ้นอยู่เสมอ

การสงครามเหล่านี้หากวิเคราะห์ในแง่ของวัฒนธรรมก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นการขัดแย้ง ทางวัฒนธรรม (cultural conflict) นั่นเอง โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางค่านิยมระบบความเชื่อและ ศาสนาที่ขัดแย้งกัน ได้นำมนุษย์ไปสู่การสงครามมาแล้วหลายต่อหลายครั้งในอดีต ปัจจุบัน มนุษย์ก็ยังมุ่งทำสงครามกัน เพราะมีความเชื่อในอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน จนโลก ต้องแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ ฝ่ายที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ กับ ฝ่ายที่ยึดมั่นในอุดมการ ประชาธิปไตย แม้ว่าภาวะการณ์ในรอบสิบปีที่ผ่านมาดูเหมือนว่าจะมีแนวโน้มลดความขัดแย้ง ของทั้งสองฝ่ายลงบ้าง แต่ภัยแห่งการสงครามขนาดใหญ่ในอนาคตก็ยังมีได้ลดลงไปเท่าที่ควร
เลย¹⁸

ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจกล่าวได้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์นั้น มิได้ส่ง ผลดีให้แก่มนุษย์อย่างเดียว ยังสามารถส่งผลร้ายตามมาด้วย พัฒนาการทางวัฒนธรรมโดยส่วน ร่วมของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ จึงเป็นไปทั้งในค่านิยมและสงครามควบคู่กันไป การสงคราม

นั้นดูเหมือนว่าทุกฝ่ายต่างก็ไม่พึงปรารถนา แต่ก็ยังไม่อาจขจัดออกไปจากวัฒนธรรมของมนุษยชาติได้ ปัญหาใหญ่ในการพัฒนาสังคมของมนุษย์ทุก ๆ สังคมในปัจจุบันก็คือว่า ทำอย่างไร มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ จึงจะอยู่ในภาวะของการปลอดสงคราม หรือทำอย่างไรจึงจะสร้างวัฒนธรรมสันติภาพถาวรขึ้นในโลกได้? เพราะถ้าเราสามารถขจัดวัฒนธรรมสงครามออกไปได้แล้ว มนุษย์ทั่วโลกจะได้รับผลประโยชน์จากเทคนิควิทยาศาสตร์สภาพต่าง ๆ อย่างเพียงพอและทั่วถึงทีเดียว ค่าใช้จ่ายที่สูญเสียไปเพราะการสงครามและเพื่อเตรียมรับสงครามที่สังคมต่าง ๆ เผชิญอยู่นั้น เมื่อนำมารวมกันเข้าแล้วมีจำนวนมหาศาล สามารถที่จะนำมาพัฒนาสังคมต่าง ๆ ทางด้านสันติได้ทั่วโลกอย่างเพียงพอทีเดียว อย่างไรก็ตามความคึกที่จะขจัดภัยจากการสงครามต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไปจากโลกมนุษย์ในเร็ววันนี้ในทางปฏิบัติอาจยังไม่ประสบผลมากนัก และนั่นก็ย่อมหมายความว่าทุกสังคมยังจะต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการสงครามและเตรียมรับสงครามอยู่อีกต่อไปในอนาคตที่พอจะมองเห็นได้ การพัฒนาสังคมทางด้านสันติ จึงมีอาจทำได้เต็มที่ แต่ก็จะต้องดำเนินไปเท่าที่กำลังทรัพยากรต่าง ๆ จะเอื้ออำนวยเพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่ของแต่ละสังคมดำรงชีพอย่างมีความสุขพอสมควร

IV

แนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือมนุษย์มากกว่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้น เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางแล้วในวงการสังคมศาสตร์ แต่คนทั่วไปและผู้ที่อยู่นอกวงการสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อยยังอาจไม่แน่ใจในเรื่องนี้เท่าใดนักก็ได้ ฉะนั้น เพื่อเป็นการสาธิตถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีอยู่เหนือพฤติกรรมของมนุษย์ ผู้เขียนจึงใคร่จะนำผลงานวิจัยของนักมานุษยวิทยาบางท่านมาสรุปย่อไว้ดังต่อไปนี้

แมรี ดักลาส (Mary Douglas, 1962) ได้เสนอผลงานวิจัยของเธอเกี่ยวกับชนสองเผ่าในอาฟริกา คือ เผ่าเลเล (Lele) กับเผ่าบุชอง (Bushong) ซึ่งสังคมของชนทั้งสองเผ่านี้ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ใกล้เคียงกันมาก เพราะอยู่คนละฟากฝั่งแม่น้ำเท้านัน (Kasai River) นอกจากนั้นจากหลักฐานทางภาษาและวัฒนธรรมยังสนับสนุนได้อีกว่าชนสองเผ่านี้มีรากเหง้ามาจากที่เดียวกัน แต่พอถึงเวลาที่เธอเข้าไปทำการศึกษาก็พบว่ามีความแตกต่างในระดับ

พัฒนาการของสังคมทั้งสองนี้เป็นอันมาก คือ เผ่าเดเลนนั้นยากจนอย่างเห็นได้ชัด แต่เผ่าบูของ มีระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้อย่างดี มีการติดต่อกับชายกับโลกภายนอก มีทรัพย์สินมาก แมรี ทักลาส สรุปว่า วัฒนธรรมปัจจุบันที่แตกต่างกันมากของสองสังคมนี้ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ กระทบพัฒนาการของสังคมแตกต่างกันออกไป โดยฝ่ายเดเลย์ของเก่า ไม่ยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมเลย แต่ฝ่ายบูของนั้น ได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหลายประการของคนจน เรียกว่าเข้าสู่ภาวะของวัฒนธรรมใหม่ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของเผ่าเดเลย์อย่างมาก

เมื่อเปรียบเทียบวัฒนธรรมปัจจุบันของชนสองเผ่านี้แล้วจะพบว่า มีความแตกต่างกันในสาระสำคัญ 3 ประการที่นำไปสู่ความแตกต่างในระดับพัฒนาการของสังคมทั้งสอง ก็คือ วัฒนธรรมของเผ่าเดเลนนั้นเน้นความสำคัญ (ค่านิยม) ในเรื่องระบบอาวุโส (Seniority) ความเหนือกว่าของเพศชาย (male dominance) ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการแต่งงานแบบพหุคู่ครอง ซึ่งชายคนเดียวอาจมีภรรยาได้หลายคนในขณะเดียวกัน (Polygamy) และโครงสร้างทางการเมืองที่อ่อนแอ (weak political structure) ซึ่งนำไปสู่การสงครามภายในระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนเผ่าเดียวกันอยู่เสมอ

ส่วนวัฒนธรรมของเผ่าบูของนั้นถือหลักเสมอภาคระหว่างเพศโดยมีการแบ่งงานกัน ทำอย่างมีระบบ มีการแต่งงานแบบคู่ครองเดียว (Monogamy) นิยมการทำงานที่เป็นการเพิ่มผลผลิตให้แก่สังคมด้วยการแข่งขันกัน (competition) การมีทรัพย์สินสมบัติมากถือว่าเป็นของดี เพราะ “ทรัพย์สินนำไปสู่อำนาจ” (wealth leads to power) ประกอบกับโครงสร้างทางการเมืองเข้มแข็งมีหัวหน้าเผ่าที่มีอำนาจจริงจัง

จากรายละเอียดในผลงานวิจัยของแมรี ทักลาส ทำให้เราได้ทราบว่าระบบอาวุโสตาม วัฒนธรรมของเผ่าเดเลนนั้น เป็นผลให้ชายเลยวัยกลางคนขึ้นไปเล็กน้อย (อายุ 56 ปีขึ้นไป) ได้รับผลประโยชน์จากสังคมอย่างมากมาโดยที่คนเหล่านี้ไม่ต้องทำงานอะไรให้แก่สังคมอีกเลย พวกเขาอาวุโสเหล่านี้จะให้ภรรยาและลูกเขยของเขาทำงานต่าง ๆ ให้ ในขณะเดียวกันเขาก็สามารถจะหาภรรยาอายุน้อยเพิ่มขึ้นได้เรื่อย ๆ โดยเอาสินสอดแต่เพียงเล็กน้อยไปแลกเอามา โดยย่อก็คือว่า

ชายอาวุโสของสังคมเป็นผู้บริโภคทรัพยากรส่วนใหญ่ของสังคมโดยอาศัยการทำงาน ของสตรีและชายที่อ่อนวัยกว่า

เพื่อเป็นการประกันว่าระบบอาวุโสจะไม่ถูกทำลายโดยชายหนุ่ม ๆ จึงมีธรรมเนียมประเพณีหลายประการที่กักกันการแสดงความสามารถของชายหนุ่มไว้อย่างชัดเจน อาทิ ห้ามแต่งงานจนกว่าจะมีอายุเกิน 30 ปีขึ้นไป แต่ในขณะเดียวกันหญิงสาวเสเลอาจแต่งงานตั้งแต่อายุ 12 ปีขึ้นไปก็ได้ และส่วนมากแล้วก็จะต้องไปแต่งงานกับชายอาวุโสทั้งหลาย ซึ่งตามปกติก็มักจะมีภรรยาอยู่แล้ว นอกจากจะห้ามแต่งงานก่อนอายุ 30 ปีแล้ว การทำงานทางเกษตรกรรมก็จะไม่เริ่มสำหรับชายชาวเสเลจนกว่าอายุจะถึง 30 ปีเช่นกัน ชาวเสเลที่อายุต่ำกว่า 30 ปี ถือว่ายังเป็นเด็กหนุ่มมีหน้าที่สำคัญ คือเป็นนักรบและป้องกันการขโมยสตรีจากชายหนุ่มบ้านอื่น

การขโมยสตรีระหว่างหมู่บ้านถือว่าเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของชนเผ่าเสเล โดยที่ชายถูกห้ามมิให้แต่งงานนานมาก วัฒนธรรมของชนเผ่านี้จึงเปิดทางออกในเรื่องการผ่อนคลายความกดดันทางเพศไว้ให้ด้วยวิธีการขโมยหญิงจากหมู่บ้านอื่น หญิงชาวเสเลต้องทำงานหนักมากกว่าชาย ต้องทำทั้งงานบ้านและงานเกษตรกรรมรวมทั้งการหาของป่าและกักน้ำจากแหล่งน้ำ ซึ่งอยู่นอกหมู่บ้านเอามาใช้ด้วย เมื่อหญิงออกไปทำงานนอกหมู่บ้านพวกชายหนุ่มก็ต้องคอยคุ้มกันมิให้หญิงของหมู่บ้านตนถูกขโมยไปโดยชายโสคของหมู่บ้านอื่น แต่เมื่อเสลอกก็ถูกขโมยอยู่เสมอ เมื่อขโมยหญิงจากหมู่บ้านอื่นมาได้ ก็จะเอาหญิงนั้นมาเป็น "ภรรยาของชุมชน" (communal wife) ซึ่งก็หมายความว่า ชายโสคทั้งหลายของหมู่บ้านมีสิทธิที่จะเป็น "สามี" ของหญิงที่ถูกขโมยมาได้ทุกคน การป้องกันหญิงมิให้ถูกขโมยจึงนำไปสู่การสู้รบระหว่างหมู่บ้านอยู่เนือง ๆ

เมื่อชายอายุเกิน 30 ปี . จึงมีโอกาสแต่งงานทั้งครอบครัวและทำงานเกษตรกรรม ซึ่งถือว่าเป็นงานเพิ่มผลผลิตให้แก่สังคมอย่างแท้จริง แม้กระนั้นชาวเสเลก็ไม่นิยมทำงานเกษตรเพราะถือว่ามีเกียรติน้อยกว่าการล่าสัตว์ และหาผลไม้โดยเฉพาะพวกผลปาล์มสำหรับเอามาทำสุราดื่ม แต่เกษตรกรรมก็เป็นงานจำเป็น เพราะถ้าไม่ทำก็ไม่มียาอาหารรับประทาน พวกเขา

จึงจำใจต้องทำ และก็ทำเพียงปีละครั้งตามฤดูกาลเท่านั้น ผลผลิตจึงได้น้อยทำให้อาหารไม่ใคร่พอแก่การใช้บริโภคภายในสังคม นอกจากนั้นพออายุเกิน 55 ปี ชายชาวเลเล็กก็รับ “บ้านาญ” จากสังคมในฐานะผู้อาวุโส สิ่งต่างๆ เหล่านี้รวมกันเข้าจึงทำให้สังคมของเผ่าเลเลยากจน ผู้คนต้องเผชิญกับความอดอยากอยู่เนือง ๆ แต่ชายชาวเลกลับไปโทษว่าหญิงชาวเลเล่ขี้เกียจ ซึ่งความจริงแล้วหญิงชาวเลเล่ทำงานหนักมากทั้งในบ้านนอกบ้าน รวมทั้งงานเกษตรกรรมในบางครั้ง แต่ชายชาวเลกลับพากันทำงานที่ไม่เป็นการเพิ่มผลผลิต อย่างเช่นการสงคราม การขโมยสัตว์ การล่าสัตว์ ซึ่งไม่ได้มีสัตว์ให้ล่าเท่าไรแล้วในปัจจุบัน แต่ถือว่าเป็นงานมีเกียรติสูงตามค่านิยมของวัฒนธรรมเดิม พนักงานส่งเสริมเกษตรของรัฐได้พยายามชักชวนให้ชาวเลเล่ทำงานเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น แต่กลับได้รับการต่อต้านเพราะความเชื่อที่ว่าเกษตรกรรมเป็นงานต่ำ

ส่วนชาวบูของกลับตั้งหน้าตั้งตาทำงานเกษตรกรรมอย่างเต็มที่ มีการแบ่งงานกันทำตามเพศอย่างเหมาะสม คือ หญิงทำงานบ้าน ชายทำงานในไร่นา มีการนำเอาระบบชลประทานมาใช้ รวมทั้งการทำประปาโดยใช้ท่อไม้ไผ่ หญิงชาวบูของไม่ต้องเสียเวลาไปตักน้ำจากหนองที่ห่างไกล เพราะมีการต่อท่อไม้ไผ่ให้น้ำไหลมาลงอ่างที่บ้านเลยทีเดียว ผลผลิตทางเกษตรที่ผลิตได้มากก็ขายเพื่อซื้อสินค้าจำเป็นอื่น ๆ มาใช้ การผลิตทางเกษตรก็ทำกันตลอดปีโดยวิธีการปลูกพืชหมุนเวียน การเริ่มงานทางเกษตรกรรมก็เริ่มตั้งแต่อายุ 20 ปี ซึ่งเป็นเวลาที่เหมาะแก่การแต่งงานทั้งครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว ชาวบูของจะทำงานไปจนกว่าอายุถึง 65 ปี จึงจะ “เกษียณ” การแข่งขันกันทำงานเกษตรกรรมและการสร้างฐานะให้มั่นคง ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามวัฒนธรรมของเผ่าบูของ เมื่อฐานะดีก็อาจได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน แขวง เขต และลำดับสูงเรื่อยไปจนเข้าไปอยู่ใกล้ชิดกับหัวหน้าเผ่า ซึ่งมีอำนาจปกครองเข้มแข็ง ไม่มีการสงครามระหว่างหมู่บ้าน การล่าสัตว์สำหรับชาวบูของทำเป็นงานอดิเรกเท่านั้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้สังคมของเผ่าบูของมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าของเผ่าเลเล่มาก แม้ว่าจะตั้งอยู่ใกล้ชิดกันก็ตาม

ตัวอย่างจากวัฒนธรรมของสังคมระดับเผ่าพันธุ์ (tribal society) ข้างต้นนี้ย่อมจะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีอยู่เหนือพฤติกรรมของมนุษย์ได้แล้วเป็นอย่างดี การพัฒนาสังคมนี้ย่อมต้องเกิดขึ้นจากการกระทำร่วมกันของผู้คนในสังคม ถ้าวัฒนธรรมของสังคมใดเปิดช่องทางให้สมาชิกของสังคมบางส่วนเสวยสุขจากคนส่วนมากด้วยความไม่เป็นธรรมอย่างในกรณีของสังคมเผ่าเผ่าแล้ว การจะพัฒนาสังคมให้รุ่งเรืองเจริญก้าวหน้าต่อไปก็คงจะยากยิ่ง ความสำเร็จในการพัฒนาสังคมมิได้ขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งหรืออำนาจลึกลับอะไรทั้งสิ้น หากขึ้นอยู่กับพลังการทำงานร่วมกันของคนส่วนใหญ่ในสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ หรือถ้าจะพิจารณาในแง่ของวัฒนธรรมก็คือว่า เราจะต้องสร้างระบบความเชื่อ ค่านิยม และวิธีการเลี้ยงดูอบรมเด็กให้เป็นไปตามแนวทางที่เราอยากจะทำในอนาคตของสังคมเราคำเนินไปสู่ นั่นก็หมายความว่าระบบการศึกษาของชาติหรือแผนการสร้างทรัพยากรคนจะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ทางวัฒนธรรมให้มาก

การศึกษามีได้เริ่มต้นที่โรงเรียนหากแต่เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาในครอบครัวและเรื่อยไปจนกระทั่งตาย คนเราอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ แต่ในทางทฤษฎีและตามความเป็นจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงในวัยเด็กย่อมง่ายกว่า ดังคำพังเพยไทยก็มีมานานแล้วว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก” ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่าเราจะดัดให้เป็นอะไร? ถ้าเราไม่มีจุดหมายปลายทางที่แน่นอน ถ้าเราไม่รู้วิธีการอบรมสั่งสอนคนให้เป็นไปตามจุดหมายปลายทางที่ต้องการ และถ้าเรายังขึ้นประพฤติกฎปฏิบัติตนตรงกันข้ามกับสิ่งที่เรามุ่งหวังหรือพร่ำสอนอยู่เสมอแล้ว ในท้ายที่สุดก็อาจลงเอยแบบ “แม่ปู่กับลูกปู่” ได้

การพัฒนาสังคมถ้ามองในระยะยาวและด้วยความหวังว่าผลจะเกิดขึ้นอย่างจริงจังแล้ว ก็คือการพัฒนาเด็กนั่นเอง เด็กวันนี้คือผู้ที่จะสืบต่อสังคมและวัฒนธรรมต่อไปในภายหน้า การอบรมเลี้ยงดูเด็กไม่ง่ายเหมือนกับการ “ผลิตเด็ก” ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ คนที่ไม่มีความรู้ ความคิดมากนักก็อาจมีลูกได้ถ้าไม่เป็นหมัน แต่คนที่จะเลี้ยงดูให้เป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ เป็นสมาชิกที่รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมนั้น มิได้มีมากอย่างที่บางคนเข้าใจ เพราะมีฉะนั้นแล้ว อาณาจักรประเภทต่าง ๆ คงไม่เกิดขึ้นมากมายทั้งในปัจจุบัน จริงอยู่พ่อแม่ทุกคนรักลูก แต่มี

ไม่น้อยที่อาศัยความรักลูกของตนเป็นเครื่องมือในการทำลายอนาคตลูกของตนลงไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การเข้าข้างลูกอย่างผิดๆ การกลัวลูกจะลำบาก การเอาใจเต็กจนเกินขนาด ฯลฯ ล้วนแต่เป็นการสะสมนิสัยความถือตนเป็นใหญ่ให้เกิดขึ้นแก่เด็กทั้งสิ้น เรื่องนี้ปัจจุบันได้มีการอภิปรายและชี้แนวทางกันมากพอสมควรแล้ว จึงจะไม่นำมากล่าวซ้ำไว้ ณ ที่นี้อีก นอกจากจะขอสรุปว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์เราเรียนรู้มาและมีการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเราอยากพัฒนาสังคมให้เป็นไปในรูปแบบใดในอนาคต ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบวางแผนพัฒนาสังคมควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้มากที่สุด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ถ้ากระทบต่อคนส่วนมากของสังคมและเป็นการเปลี่ยนแปลงที่คงทนแล้ว ก็ย่อมถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทั้งสิ้น ท้ายเหตุนี้การพัฒนาสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงเป็นของที่จะต้องเดินคู่กันไป จุดหมายปลายทางที่วางไว้สำหรับการพัฒนาสังคมก็คือแนวทางที่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมุ่งจะเดินไปสู่ ส่วนกลวิธีในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นย่อมจะต้องอาศัยความรู้ทางด้านจิตวิทยาสังคม สังคมวิทยา และมานุษยวิทยาเข้ามาช่วยอย่างมากทีเดียว การเปิดสอนและเผยแพร่ความรู้ในสาขาวิชาเหล่านี้แก่นิสิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไปจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ

เชิงอรรถ

1. คำจำกัดความ ความหมายและอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อมนุษย์ ได้มีผลงานของนักมานุษยวิทยาเสนอไว้แล้วเป็นจำนวนมาก โปรดดู อาทิ Kroeber & Kluckhohn, *Culture : a critical review of concepts and definitions*. New York, Vintage Book, 1963. John J. Honigmann, *Understanding culture*. New York, Evanston, London, Harper & Row, 1963 และสนิท สมัถการ *มานุษยวิทยา* (ตอนที่ 1). กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาดไทย, 2510. บทที่ 5, 6.
2. รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับ "บุคลิกภาพพื้นฐาน" และ "ลักษณะประจำชาติ" โปรดศึกษาได้จาก Victor Barnouw *Culture and Personality*. Homewood, Ill., Dorsey Press, 1963. John J. Honigmann, *Personality in culture*. New York, Evanston, London, Harper & Row, 1967. และ Ralph Linton, *The cultural background of personality*. New York, Appleton-Century-Crofts, 1945.

3. ทฤษฎีของ فروยด์เกี่ยวกับอิทธิพลของวิธีการเลี้ยงและอบรมเด็กที่มีต่อบุคลิกภาพของผู้ใหญ่โดยละเอียด อาจหาญเพิ่มเติมได้จากผลงานต่างๆ ของเขาเอง อาทิ Sigmund Freud, *Totem and Taboo* (1918); *Beyond the pleasure principle* (1924): *Character and anal erotism* (1924); *Group psychology and the analysis of ego* (1949) *Obsessive actions and religious practices* (1959); *The ego and the id* (1961) ซึ่งได้นำมาสรุปย่อไว้อย่างได้ใจความดีมากใน John J. Honigmann, *Personality in culture*, New York, Harper & Row, 1967, หน้า 266-276 และใน สุนิทิ สมักรการ, "บทบาทของครอบครัวที่มีต่อบุคลิกภาพของคนไทย" ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และ วังสรรค ชนะพรพันธ์, *บรรณาธิการ รักเมืองไทย* (เล่มหนึ่ง) กรุงเทพฯ, โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519, หน้า 1-37.
4. โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Victor Barnouw, 1963, *อ้างแล้ว* และ John J. Honigmann, 1967, *อ้างแล้ว*
5. ผลงานการศึกษาวิจัยในเรื่องเหล่านี้ก็มี อาทิ Cora DuBois, *The people of Alor*. New York, Harper Torchbooks, 1961; Thomas Gladwin and Seymour R. Sarason, *Truk : man in paradise*. Viking Fund Publications in Anthropology, no. 20., 1953; Geoffrey Gorer and John Rickman. *The people of great Russia*. New York, Norton Library, 1962; George M. Guthrie, *The Filipino child and Philippine society*. Manila, 1961; Douglas G. Haring, "Japanese national character : cultural anthropology, psychoanalysis and history" *Yale Review*, 42 : 373-392, 1953; Inez M. Hilger, *Chippewa childlife and its cultural background*. Bureau of American Ethnology, Bull 146, 1951; Margaret Lantis, *Eskimo childhood and interpersonal relationships*. Seattle, 1950; Margaret Mead, *Growing up in New Guinea*, New York, 1930, ฯลฯ.
6. การศึกษาวิจัยที่เน้นอิทธิพลของสภาวะทางสังคมที่มีต่อบุคลิกภาพก็มี อาทิ Oscar Lewis, *Children of Sanchez*. New York, Random House, 1961 และ *La Vida : A Puerto-Rican family in the culture of poverty San Juan and New York*. New York, Random House, 1966; David M. Potter, *People of Plenty : economic abundance and the American character*. Chicago, University of Chicago Press, 1954; John Dollard, *Caste and class in southern towns*, New York, Harpers, 1949; Robert L.K. Faris and H.W. Dunham, *Mental disorders in urban areas*. Chicago, University of Chicago Press, 1939; August B. Hollingshead and Frederick C. Redlich, *Social class and mental illness*. New York, John Wiley and Sons, 1958, ฯลฯ.
7. โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากผลงานของ Oscar Lewis, 1966, *อ้างแล้ว*
8. สุนิทิ สมักรการ, "ความขัดแย้ง ปัญหาและอนาคตของสังคมไทย : พิจารณาจากค่านิยมทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญ" ใน *สังคมและวัฒนธรรมไทย : ข้อสังเกตในการเปลี่ยนแปลง* สำนัก

- วิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และโปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Suntaree Komin, "Some empirical evidence of Thai values and personality" วารสาร *พัฒนาบริหารศาสตร์* ปีที่ 18 เล่มที่ 2 เมษายน 2521 หน้า 271-292.
9. Albert o. Hirschman, *The strategy of economic development*. New Haven, Yale University Press, 3rd. printing, 1962, pp. 14-24.
  10. รายละเอียดเกี่ยวกับระบบความเชื่อและค่านิยมของผู้ญี่ปุ่นที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของผู้ญี่ปุ่นอย่างรวดเร็วและในขณะเดียวกัน ก็ทำให้สังคมญี่ปุ่นมีลักษณะพิเศษเป็นของตนเอง โปรดดูได้จาก Ruth Benedict, *The chrysanthemum and the sword : patterns of Japanese culture*. New York, World Publishing, 6th. printing, 1972, และ Chie Nakane, *Japanese society*. Berkeley & Los Angeles, University of California Press, 1970.
  11. อ้างจาก "เสถียรโกเศศ" (นามแฝง), *เรื่องพระโมหมัตนะบี ของอิสลามิกชน* กรุงเทพฯ เขษมบรรณกิจ, 2511. และโปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ตีрек กุลศิริสวัสดิ์ *ความหมายของอัล-กรุกัน* (เล่มที่ 1, 2) กรุงเทพฯ, วุฒิกรการพิมพ์, 2513
  12. การสงครามระหว่างศาสนาปัจจุบันก็ยังมีอยู่อย่างเช่น กรณีของอาหรับกับอิสราเอล และกรณีของสงครามกลางเมืองในประเทศอิหร่านเมื่อเร็วๆ นี้ ซึ่งเป็นการรบกันระหว่างฝ่ายที่ยึดมั่นในศาสนาอิสลามกับฝ่ายที่มุ่งจะพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมให้ไปสู่ความทันสมัย.

เอกสารอ้างอิง

- AYAL, ELIEZER B.
1963 "Value systems and economic development in Japan and Thailand,"
Journal of Social Issues. Vol. 19, No. 1, pp. 35-51.
- DOUGLAS, MARY
1962 "The Lele-resistance to change" in Edward E. LeClair, Jr.
and Harold K. Schneider, eds., *Economic anthropology*. New York,
Holt, Rinehart and Winston, pp. 322-340.
- GORER, GEOFFREY
1943 "Themes in Japanese culture," *Transactions of the New York Academy
of Sciences*, Series II, 5 : 106-124.
- HALL, EDWARD T.
1968 *The silent language*. Greenwich, Conn., Fawcett Premier Book.

LA BARRE, WESTON

- 1945 "Some observations of character structure in the orient : the Japanese,"
Psychiatry, 8 : 319-342.

LANHAM, BETTY B.

- 1956 "Aspects of child care in Japan : preliminary report," in Douglas
G. Haring, ed., *Personal character and cultural milieu*. Syracuse,
New York, Syracuse University Press, 3rd. revised ed.

NORBECK, EDWARD AND MARGARET NORBECK

- 1956 "Child training in a Japanese fishing community," in Douglas G.
Haring, ed., *ibid*

WEBER, MAX

- 1958 *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York, Charles
Scribner's Sons.